

DOI 10.4467/2543733XSSB.21.015.13808

IRENA STAWOWY-KAWKA
Uniwersytet Jagielloński

MACEDONIA – NOWE WYZWANIA I TRUDNE KOMPROMISY (2016–2019)

Macedonia – New Challenges and Difficult Compromises (2016–2019)

Summary

After the SDSM (Socjaldemokratski sojuz na Makedonija – Social Democratic Union of Macedonia) took over the government in 2017, the party proposed reforms which, although fundamental for the future of the country, were difficult to accept by the majority of Macedonian society. Nevertheless, SDSM's policy, approved and monitored by the European Union and the US, was to lead to Macedonia joining NATO and EU structures in the near future. It should also be noted that both the US and the EU are strategic partners of the Republic, which actively support the processes taking place there.

Having signed the agreement with Greece, on 17 June 2018 the Republic of Macedonia changed its official name. After the entry into force of the amendments to the Constitution and ratification of the Greek-Macedonian bilateral agreement by both parties, the country adopted the name of the Republic of North Macedonia (mac. Република Северна Македонија). In February 2019, just after the parliaments of North Macedonia and Greece ratified the Prespa Agreement, the accession process of North Macedonia to NATO began. The condition for accession was the consent of the parliaments of all members of the Alliance for enlargement. Immediately after such approval, on 27 March 2020, the decision on membership was announced in Brussels by its chairman, Jens Stoltenberg.

Macedonia's relations with Bulgaria and Serbia have also changed, and the Albanians have been granted further privileges and rights in this country – in the opinion of the Macedonians it is very difficult to accept and implement. The escalation of nationalist sentiment in the country's internal relations is important, caused not only by foreign policy but also by concessions to the Albanians. The Law on the Use of Languages, also known as the 'language law', criticized not only by the Macedonian scientific elite, but also by the Venice Commission, which sees certain threats to Macedonia in granting such extensive rights to the Albanian population, strengthens the opposition.

On 26 March 2020, the EU gave its consent to start accession negotiations with Albania and the Republic of North Macedonia. Negotiations with Bulgaria are ongoing and it will be difficult to find

a compromise. The biggest challenge for the government will be to convince the public that it is in the interest of its citizens to make compromises with both Greeks and Albanians and in the future with Bulgarians. In this case, the EU position will be very important, both in relation to the Albanian and Bulgarian demands.

Keywords: Prespa Agreement, Albanians in Northern Macedonia, historical policy of Bulgaria, foreign policy of Greece, colourful revolution

Słowa kluczowe: porozumienie prespańskie, Albańczycy w Macedonii Północnej, polityka historyczna Bułgarii, polityka zagraniczna Grecji, kolorowa rewolucja

Wstęp

Problemem badawczym przedstawionym w niniejszym tekście jest polityka wewnętrzna i zagraniczna młodego państwa bałkańskiego – Republiki Macedonii (RM), prowadzona w dość krótkim okresie, obejmującym lata 2016–2019, tj. od przejścia władzy z rąk nacjonalistycznej i autorytarnej partii VMRO-DPMNE (Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo) przez SDSM (Socjaldemokratski sojuz na Makedonija – Socjaldemokratyczny Związek Macedonii). Po objęciu rządów partia ta zaproponowała reformy, które choć z jednej strony miały fundamentalne znaczenie dla przyszłości kraju, to z drugiej były trudne do zaakceptowania przez większość społeczeństwa macedońskiego. Niemniej prowadzona przez SDSM polityka, aprobowana i monitorowana przez Unię Europejską i USA, miała doprowadzić w najbliższej przyszłości do przystąpienia Macedonii do struktur NATO i UE. Zaznaczyć też trzeba, że zarówno USA, jak i UE są strategicznymi partnerami Macedonii, wspierającymi aktywnie zachodzące tam procesy, a politycy amerykańscy i unijni biorą czynny udział w negocjacjach mających łagodzić wszelkie potencjalne konflikty wewnętrzne i zewnętrzne.

Po podpisaniu porozumienia z Grecją 17 czerwca 2018 r. Republika Macedonii zmodyfikowała swoją oficjalną nazwę, a po zmianie konstytucji i ratyfikowaniu dwustronnego układu grecko-macedońskiego przez obie strony państwo przyjęło nazwę Republika Macedonii Północnej (mac. Република Северна Македонија). Zmieniły się także relacje Macedonii z Bułgarią i Serbią, zaś Albańczycy uzyskali w tym kraju kolejne przywileje i prawa – zdaniem Macedończyków, bardzo trudne do zaakceptowania i realizacji.

Zarysowana sytuacja uzasadnia postawienie następujących pytań: jak dochodziło do tych przeobrażeń? Czy procesy te przebiegały bez zakłóceń i za zgodą samych Macedończyków? Czy potrzebne były tak radykalne decyzje i dlaczego się na nie zdecydowano? Czy rządzący potrafili przekonać społeczeństwo do słuszności swych działań? Czy wszystkie zmiany zostały przyjęte ze zrozumieniem w krajach zachodnich? To tylko niektóre pytania i zagadnienia poruszane w artykule. Należy przy tym podkreślić, że transformacje dokonane w ostatnich latach mają szczególne znaczenie nie tylko dla samej Republiki Macedonii Północnej, ale także dla ogólnej sytuacji na Bałkanach.

Podstawę źródłową artykułu stanowiły oficjalne dokumenty rządu macedońskiego, wypowiedzi prezydenta i premiera RM, umowy międzynarodowe (tzw. porozumienie

prespańskie) oraz projekt traktatu bułgarsko-macedońskiego z 2 sierpnia 2017 r., wyniki referendalne, dokumenty parlamentarne, które doprowadziły do zmian konstytucyjnych w Macedonii, wystąpienia polityków, deklaracje¹.

Aktualne analizy na temat sytuacji w Macedonii Północnej prowadzi – reprezentująca Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW) – Marta Szpala². Już po oddaniu do druku niniejszego artykułu ukazała się w ramach prac Forum Obywatelskiego Rozwoju interpretacja Katarzyny Szczypskiej³: autorka omawia autorytarną transformację w Macedonii w latach 2008–2016 i daje rekomendacje na przyszłość.

I

Kryzys polityczny w Macedonii rozpoczął się w lutym 2015 roku, po upublicznieniu przez Zorana Zaeva (lidera SDSM, macedońskiej partii opozycyjnej w stosunku do rządzącej wówczas VMRO-DPMNE) w niezależnej stacji telewizyjnej nagrań dokumentujących liczne nadużycia (tzw. „bomby” Zaeva), których mieli się dopuścić premier i podlegli mu ministrowie. Opinia publiczna była wstrząśnięta. Taśmy dawały świadectwo o przestępstwach popełnianych przez przedstawicieli władzy: chodziło zarówno o podsłuchiwanie i inwigilowanie polityków, artystów, urzędników, przedstawicieli różnych grup narodowych, etnicznych i religijnych, jak i o fałszowanie wyborów, uwikłanie w korupcję, przedkładanie interesów prywatnych nad interesy państwa, stosowanie szantażu. Mimo codziennie ukazujących się materiałów kompromitujących władzę do wybuchu niezadowolenia społecznego na wielką skalę doszło dopiero w maju, po ujawnieniu nagrania, z którego wynikało, że gdy w czerwcu 2011 roku na wiecu zamordowano młodego człowieka, organy państwa próbowały zatuszować tę zbrodnię. Wówczas urealnił się antyrządowy protest, na ulicę wyszli przeciwnicy Nikole Gruevskiego (premiera, a zarazem lidera rządzącej wtedy VMRO-DPMNE), a przed budynkiem parlamentu powstało miasteczko namiotowe. Demonstrowali nie tylko Macedończycy, ale także Albańczycy. Sytuację próbował załagodzić komisarz ds. europejskiej polityki sąsiedztwa i negocjacji akcesyjnych Johannes Hahn⁴, który doprowadził do powołania urzędu specjalnego pro-

¹ W artykule wykorzystano fragmenty wywiadu przeprowadzonego przez Krzysztofa Popka z Autorką, zob. *Trudna droga Macedonii do Europy*, „Nowa Europa Wschodnia”, <http://www.new.org.pl/6057-trudna-droga-macedonii-do-europy>, (dostęp: 15.01.2020).

² M. Szpala, *Macedonia o krok od członkostwa NATO*, OSW, 2.06.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-02-06/macedonia-o-krok-od-czlonkostwa-nato>, (dostęp: Ibidem, *Macedonia Północna: decyzja o przyspieszonych wyborach parlamentarnych*, OSW, 23.10.2019), <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-10-23/macedonia-polnocna-decyzja-o-przyspieszonych-wyborach-parlamentarnych> (dostęp: 30.01.2020).

³ K. Szczypka, *Macedońska karuzela ustrojowa: Od demokracji ku ustrojowi niedemokratycznemu i z powrotem*, Forum Obywatelskiego Rozwoju. Analiza, 29.01.2020, [file:///C:/Users/X/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/analiza12020-macedonska-karuzela-ustrojowa%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/X/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/analiza12020-macedonska-karuzela-ustrojowa%20(1).pdf), (dostęp: 30.01.2020).

⁴ Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu między Macedonią a UE wszedł w życie w kwietniu 2004 r. Rada Europejska przyznała Macedonii (Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii) status kraju kandydującego w grudniu 2005 r. W 2009 r. Komisja zaleciła Radzie rozpoczęcie negocjacji. Od tego czasu, ze względu na kolejne kryzysy w tym państwie, trwa problem otwarcia negocjacji akcesyjnych. W 2015 i 2016 r. przystąpienie do negocjacji uzależniono od sytuacji w kraju, zob. European Commission, COMMISSION STAFF WORKING

kuratora, mającego przygotować akt oskarżenia wobec winnych polityków, w tym premiera. Ponadto aby pokonać kryzys polityczny w Macedonii, Hahn i trzej posłowie PE podjęli interwencję w sprawie porozumienia się rządu z opozycją oraz powrotu SDSM do parlamentu, bowiem posłowie tej partii bojkotowali jego posiedzenia. Zażegnanie destabilizacji w państwie stawiało sobie za cel również tzw. porozumienie z Prżina, podpisane w dzielnicy Skopia, Prżinie (Пржино) – przez liderów czterech głównych partii politycznych w kraju – dwóch macedońskich, czyli VMRO-DPMNE i SDSM oraz dwóch albańskich: kierowanego przez Ali Ahmetiego DUI (Demokratska unia za integracija – Demokratyczny Związek na rzecz Integracji) i DPA (Demokratska partija na Albancite – Demokratyczna Partia Albańczyków) z liderem Menduhem Taçim na czele. Nadto porozumienie przewidywało dymisję skompromitowanych ministrów do 20 października 2015 r. oraz premiera i całego rządu na 100 dni przed wyborami, tj. do 15 stycznia 2016 r. W ten sposób nowe przedterminowe wybory parlamentarne zaplanowano na dzień 24 kwietnia 2016 r.⁵

Realizacja porozumienia nie przebiegała sprawnie, gdyż rządząca partia polityczna nie dotrzymywała terminów przewidzianych w podpisanym dokumencie; w dodatku wkrótce doszło do nowego kryzysu. W dniach 9 i 10 maja 2015 roku w Kumanowie, mieście położonym niedaleko stolicy kraju – Skopia, policja macedońska przeprowadziła akcję, której celem było rozbięcie albańskich grup, uznanych przez rządzących za terrorystyczne. W jej wyniku zginęło 8 policjantów i 14 Albańczyków, około 40 osób zostało rannych, kilkadziesiąt trafiło do aresztu. Duża część społeczeństwa macedońskiego uznała tę operację za z jednej strony próbę przykrycia afery podsłuchowej, z drugiej zaś za karę dla Albańczyków, którzy dołączyli do opozycji. Zarówno komisarz Hahn, jak i sekretarz generalny NATO Jens Stoltenberg wezwali do wyjaśnienia tej sprawy w bezstronnym śledztwie⁶.

Jednakże osób, którym udowodniono działania niezgodne z prawem w związku ze skandalem podsłuchowym, nie aresztowano, gdyż 12 kwietnia 2016 roku prezydent Gjorge Ivanov (wywodzący się z VMRO-DPMNE) ogłosił amnestię dla 56 polityków ekipy rządzącej.

Niezadowolenie społeczne przybrało wówczas tak duże rozmiary, że nazwano je „kolorową rewolucją” (mac. шарена револуција)⁷. Wychodzący na ulicę każdego dnia demonstranci, domagający się natychmiastowej dymisji rządu, obrzucali budynki państwowe

DOCUMENT The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report, Brussels, 9.11.2016 SWD(216)362 final, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, (dostęp: 6.08.2019).

⁵ Cały dokument zob.: Prżino Agreement, 2 June 2015, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news-files/20150619_agreement.pdf>, accessed 20 November 2018 (dostęp: 6.08.2019), w języku macedońskim: *Договор од Пржино – превод на македонски*, <http://vistinomer.mk/shtotochno-se-veli-vo-dogovorot-od-przhino/> (dostęp: 6.08.2019).

⁶ Zob. M. Szpala, *Kumanowo punktem zwrotnym w macedońskim kryzysie?*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-13/kumanowo-punktem-zwrotnym-w-macedońskim-kryzysie>, (dostęp: 6.08.2019). Na temat Albańczyków w Macedonii zob. I. Stawowy-Kawka, *Albańczycy w Macedonii 1944–2001*, Kraków 2014.

⁷ Zob. D. Wilk, *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008–2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, *Studia Politologica Ucraino-Polona*, t. VII, Żytomierz, Kijów, Kraków 2017, s. 48–58, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ad6eb38b-1d95-4c12-b890-7fd5fcd84979/c/7.pdf>, (dostęp: 6.8.2019).

oraz pomniki balonami z kolorową farbą. Kryzys ucichł dopiero po zapowiedzi przeprowadzenia przedterminowych wyborów i wycofaniu się prezydenta z decyzji o ulaskawieniu winnych polityków⁸. W ten sposób zapisy porozumienia z Prżina częściowo zostały wypełnione. Nowy termin wyborów parlamentarnych wyznaczono na dzień 11 grudnia 2016 r. Niemniej rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych do UE uzależniono nie tylko od wprowadzenia w życie porozumienia z Prżina, ale i wdrożenia „Priorytetów pilnej reformy”, które obejmowały takie kluczowe zagadnienia, jak: wynikająca z troski o praworządność reforma w sądownictwie, odpolitycznienie administracji publicznej, reforma systemu wyborczego, realizacja zaleceń komisji śledczej ds. wydarzeń z 24 grudnia 2012 r.⁹ oraz zagwarantowanie wolności słowa w mediach.

II

Znamienne, że Albańczycy nie tylko odwrócili się od VMRO-DPMNE, przestali także wierzyć jej dotychczasowemu koalicjantowi, albańskiej partii DUI, której przewodził Ali Ahmeti, czołowy przywódca wojskowy podczas powstania Albańczyków w 2001 r. Do wyborów poszli podzieleni, w konsekwencji czego w parlamencie zasiedli przedstawiciele czterech ugrupowań albańskich. Ciekawym zjawiskiem było też głosowanie Albańczyków na SDSM. Niewątpliwie było to spowodowane tym, że Zoran Zaev, przewodniczący Socjaldemokratycznego Związku Macedonii, zredefiniował dotychczasowe relacje międzyetniczne w państwie, obiecując sprawniejsze wdrażanie porozumienia ochrydzkiego z 2001 r., zapowiedział też przyznanie większych praw dla Albańczyków po wyborach, co zaktywizowało elektorat albański po stronie lewicy. Działania te okazały się sukcesem, gdyż na 435 079 Albańczyków biorących udział w wyborach 38 162, tj. 8,8%, głosowało na listy SDSM¹⁰, a nie na partie albańskie.

⁸ P. Vanhoutte, *Elections in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2014–2016*, [w:] *Timing and Sequencing of Transitional Elections: Case studies Appendix to International*, S. Alihodžić, N. Matatu, A. Raffoul (red.), IDEA's Policy Paper, No. 18, s. 47–55.

⁹ 24 grudnia 2012 r., podczas obrad parlamentarnych nad budżetem na nowy rok, doszło do blokady mównicy przez opozycyjnych parlamentarzystów z SDSM. Siłą zostali oni usunięci z parlamentu, podobnie jak dziennikarze. Rządząca partia VMRO-DPMNE twierdziła, że w ten sposób udaremniła pucz i chęć obalenia legalnie wybranej władzy. Prezydent w porozumieniu z komisarzem europejskim ds. rozszerzenia i polityki sąsiedztwa Štefanem Füle powołał komisję śledczą ds. wydarzeń z 24 grudnia 2012 r., która miała zbadać przyczyny kryzysu. Porozumienie, zawarte 1 marca 2013 r., przywróciło funkcjonowanie parlamentu, w którym zasiadła opozycja. Porozumienie przewidywało zgodne stanowisko stron odnośnie do prowadzenia negocjacji w sprawie przystąpienia do NATO i UE. Zob. *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii: realizacja reform w kontekście dialogu na wysokim szczeblu w sprawie przystąpienia i propagowania stosunków dobrosąsiedzkich*, [* COM/2013/0205 final/2 */], [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52013DC0205R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52013DC0205R(01)), (dostęp: 6.08.2019).

¹⁰ Ž. Daskalovski, K. Trajkovski, *Makedonski Obama ili platforma od Tirana: Patokaz kon integrativen izboren model za unapreduvanje na na etničkite odnosi*, Center for Resarch and Policy Making, październik 2017, s. 5, <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2017/10/kratka-analiza1.pdf>, (dostęp: 6.08.2019).

Tabela nr 1. Wyniki wyborów parlamentarnych 11 grudnia 2016 r.

VMRO-DPMNE	SDSM	DUI	BESA ¹¹	Sojusz Albański ¹²	DPA ¹³	Razem
51	49	10	5	3	2	120

Źródło: Sprawozdanie z przedterminowych wyborów posłów do Parlamentu Republiki Macedonii w dniu 11 grudnia 2016 r. (Извештај за предвремени избори за пратеници во Собранието на Република Македонија одржани на 11 декември 2016 година на 11 декември 2016 година), <https://www.sobranie.mk/izbori-2016.nspx>, (dostęp: 6.08.2019).

Wybory parlamentarne z 11 grudnia 2016 roku wygrała – z niewielką przewagą – partia VMRO-DPMNE i to jej liderowi, Nikoli Gruevskiemu, ówczesny prezydent Gjorge Ivanov powierzył misję utworzenia rządu. Jednak Gruevski rządu nie powołał, gdyż ugrupowania albańskie, które weszły do parlamentu, zmieniły koalicjanta. Zanim Zoran Zaev objął stanowisko premiera, co nastąpiło w maju 2017, między partiami albańskimi (mimo rozdrobnienia politycznego) doszło do zawarcia porozumienia i przyjęcia tzw. tirańskiej platformy, która łączyła wszystkie albańskie siły polityczne w Macedonii¹⁴. Natomiast obawiający się zarzutów karnych Gruevski zbiegł na Węgry, gdzie uzyskał azyl.

W wymiarze politycznym fakt, że przywódcy czterech albańskich partii zasiadających w macedońskim parlamencie podpisali w Tiranie „Wspólne oświadczenie albańskich partii politycznych w Republice Macedonii”, zwane w Skopiu tirańską platformą – był niezwykle doniosły. Cały dokument¹⁵, sporządzony w językach albańskim i angielskim, zawierał siedem głównych punktów, które znacznie poszerzały uprawnienia Albańczyków żyjących w Republice, co zostało przez nich uznane za wypełnienie podpisanego w 2001 r. porozumienia ochrydzkiego. Szczególnie istotny był tu punkt pierwszy, w którym mieścił się postulat „osiągnięcia pełnej równości, zgodnie z umową ramową z Ochrydu i konstytucją”. W punkcie tym zastrzeżono:

- wpisanie do konstytucji zasady wieloetniczności, zgodnie z którą w dwunarodowej republice zrównuje się Albańczyków z Macedończykami,
- zagwarantowanie, że język macedoński i pismo cyryliczne oraz język albański i jego alfabet łańciskowy będą równoprawne i będą zapisane w konstytucji jako języki urzędowe na całym terytorium Macedonii,
- przeprowadzenie publicznej debaty na temat hymnu państwowego, godła i symboli państwowych, tak by odzwierciedlały one wieloetniczność i równość wszystkich obywateli,

¹¹ Ruch BESA (alb. *Lëvizja Besa*), partia powstała w listopadzie 2014 r. Przewodniczącym partii jest Bill Kasmi. W wyborach parlamentarnych w 2016 r. wprowadziła do parlamentu 5 posłów, przez co stała się drugą co do wielkości partią Albańczyków.

¹² Sojusz Albański (alb. *Aleanca për Shqiptarët*), koalicja małych albańskich partii w Macedonii.

¹³ Demokratyczna Partia Albańczyków (alb. *Partia Demokratike e Shqipërisë*), albańska partia polityczna powstała w 1997 r. Obecnie na czele partii stoi Menduh Thaçi.

¹⁴ Tirańska platforma zwana jest także albańską platformą.

¹⁵ Zob. Oryginalny dokument: To jest Tirańska platforma (Oва e Tiranaska платформа), tekst w języku angielskim – fotografia dokumentu pt. Joint Statement of the Albanian Political Parties in the Republic of Macedonia, <https://netpress.com.mk/ova-e-tiranskata-platforma/>, (dostęp: 6.08.2019).

- przyjęcie w parlamencie rezolucji, która potępiałaaby ludobójstwo Albańczyków w Macedonii w latach 1912–1952.

W punkcie drugim zawarto postulat powołania instytucji państwowych, które wypracowałyby mechanizmy sprawiedliwego podziału publicznych środków finansowych dla poszczególnych gmin, tak by stymulować rozwój gospodarczy i społeczny w gminach wieloetnicznych; chodziło ponadto o zapewnienie różnym społecznościom należytej reprezentacji w wojsku, sądownictwie, wywiadzie itp. oraz w organach państwa i instytucjach publicznych.

W punkcie trzecim najistotniejsze żądania dotyczyły wzmocnienia praworządności przez wdrożenie reform w sądownictwie, nadto realizacji porozumienia z Prżina, zagwarantowania bezstronności prokuratury, tak by nie kierowała się uprzedzeniami politycznymi, domagano się też dopuszczenia Albańczyków do rozstrzygania najważniejszych spraw sądowych lub oddania tych postępowań w ręce niezależnego organu międzynarodowego.

Budowanie zaufania w relacjach międzyetnicznych przez zapewnienie finansowania albańskich instytucji kulturalnych na szczeblu centralnym i lokalnym oraz utworzenie państwowej instytucji odpowiedzialnej za rozwój języków wspólnoty za sprawą szkolenia tłumaczy i redaktorów – przewidywano w punkcie czwartym.

Natomiast punkt piąty zawierał żądanie zmiany nazwy państwa zgodnie z wartościami europejskimi i zasadami prawa międzynarodowego. Debata na ten temat – z aktywnym udziałem Albańczyków – miała być prowadzona zarówno w parlamencie macedońskim, jak i z samymi Grekami.

Dobre relacje z sąsiadami Macedonia miała sobie zapewnić przez powołanie grupy roboczej ds. bezpośrednich negocjacji z Bułgarią, nadto dzięki współpracy z Kosowem i Albanią oraz otwarciu nowych przejść granicznych. We wspomnianych negocjacjach przewidziano uczestnictwo Albańczyków, co zostało zapisane w punkcie szóstym.

W końcowym punkcie siódmym projektowano szybką integrację z NATO i Unią Europejską¹⁶.

Osiąganie powyższych celów miał monitorować albański okrągły stół, przy którym zasiadaliby przedstawiciele wszystkich partii albańskich w Macedonii; do jego kompetencji należałaby też bezpośrednia komunikacja z władzami macedońskimi i międzynarodowymi. W ten sposób Albańczycy chcieli pokazać, że ich postulaty i żądania są skorelowane z zadaniami, które sobie stawiają państwa i organizacje zachodnie.

Opinia publiczna w Macedonii zareagowała na albański plan działań krytycznie. Protesty ludności – inspirowane głównie przez VMRO-DPMNE – odbywały się codziennie przez kilka miesięcy. Dnia 3 marca 2017 r. władze tej partii wydały *Macedoński manifest*, w którym ostrzegano, że podjęte przez Albańczyków kroki prowadzą do eskalowania niepokojów w państwie, a w przyszłości „uniemożliwią jego istnienie na macedońskim terytorium”¹⁷. W *Manifeście*, negatywnie oceniając działania premiera Albanii – Edi Ramy i prezydenta Kosowa – Hashima Thaçiego, a także przywódców NATO i UE, którzy mie-

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ *Macedoński manifest*: Albańska platforma może istnieć tylko w Albanii („Македонски манифест”: Албанска платформа може да има само во Албанија), <http://javno.mk/makedonski-manifest-albanska-platforma-mozhe-da-ima-samo-vo-albanija/>, (dostęp: 8.2.2020).

szają się w wewnętrzne sprawy kraju, nawoływano, by orientację polityczną z prozachodniej zmienić na prorosyjską i rozpocząć współpracę z państwami BRICS. Sam prezydent Macedonii wypowiedział się z dezaprobatą o planach albańskich, oskarżając Albańczyków o niszczenie jedności macedońskiego państwa. W programie telewizji chorwackiej Gjorge Ivanov stwierdził, że konsekwencją spełnienia albańskich żądań będzie rozbitcie multietnicznego społeczeństwa i powstanie państwa dwunarodowego. Uciekając się do porównania, skonstatował: „można powiedzieć, że Macedonia stanie się Cyprem, z tym że Macedonia nie jest wyspą”¹⁸.

Pod presją ze strony UE, Zoran Zaev 17 maja 2017 r. otrzymał od prezydenta zgodę na tworzenie nowego rządu. Musiał jednak złożyć pisemną deklarację, że gwarantuje jedność i suwerenność Macedonii.

III

Zoran Zaev – po uzyskaniu 31 maja 2017 r. wotum zaufania dla swego gabinetu – rozpoczął realizację głównego zadania stojącego przed polityką zagraniczną Macedonii, jakim było wstąpienie do NATO i UE, co naturalnie wiązało się z uwzględnieniem postulatów albańskich. Sprawująca władzę SDSM przystąpiła bardzo szybko do ich wypełnienia, czego najlepiej dowodzi wybór na przewodniczącego parlamentu macedońskiego Albańczyka Talata Xhaferiego – jednego z głównych przywódców rebelii w 2001 r., a także fakt, że spośród 25 ministrów w rządzie aż siedmiu było narodowości albańskiej.

Najwięcej kontrowersji budziło wprowadzenie na terytorium całej Republiki drugiego języka urzędowego – albańskiego. Taką ustawę przyjął parlament 14 marca 2018 r. Do tej pory – zgodnie z konstytucją Republiki Macedonii – albański był urzędowym tylko w tych gminach (mac. obština), które zamieszkiwało więcej niż 20% Albańczyków¹⁹. Na podstawie nowej ustawy (art. 1.1.) na całym terytorium Republiki Macedonii i w stosunkach międzynarodowych językiem urzędowym jest macedoński i jego cyryliczne pismo, niemniej artykuł 1. ust. 2. ustawy brzmi: „Inny język używany przez co najmniej 20% obywateli (język albański) jest również urzędowym językiem, jak i jego pismo, zgodnie z prawem”²⁰. Artykuł 1. ust. 3. stanowi, że na terytorium tej gminy, gdzie co najmniej 20% obywateli porozumiewa się w mowie i piśmie innym językiem niż język

¹⁸ Wywiad prezydenta Ivanova w chorwackiej telewizji (Интервју на претседателот Иванов за хрватската телевизија), <https://www.president.mk/mk/2011-06-17-09-55-07/vo-mediumite/4398-intervjuhtv.html>, (dostęp: 15.01.2020).

¹⁹ Konstytucja Republiki Macedonii (Устав на Република Македонија) z 17 listopada 1991 r., poprawka z 16 listopada 2001 r., poprawka V, ust.1.: W jednostkach samorządu terytorialnego język i alfabet używany przez co najmniej 20% obywateli jest językiem urzędowym, oprócz języka macedońskiego i jego cyrylicy. O użyciu języków i alfabetów, którymi posługuje się mniej niż 20% obywateli w jednostkach samorządu terytorialnego, decydują organy jednostek samorządu terytorialnego, <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

²⁰ Ustawa o używaniu języków została przegłosowana w parlamencie 14 marca 2018, br.8-263/1a, weszła w życie 14 stycznia 2019 r., po ogłoszeniu jej w Dz. U. RM nr 7/2019 (Сл. весник на РМ бр. 7/2019, Указ. Закон за употреба на јазиците), <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1c2c606e0a894e1ea3f2cd277ff6a1fa.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

macedoński, jest on również językiem urzędowym „we wszystkich organach rządu centralnego w Macedonii, instytucjach centralnych, przedsiębiorstwach publicznych, agencjach, dyrekcjach, instytucjach i organizacjach, komisjach, podmiotach prawnych, które udzielają absolutorium organom publicznym zgodnie z prawem...”²¹. W artykule 2. ust. 1. ustawodawca przyjął, że wszystkie te organy i instytucje mają obowiązek umożliwić obywatelom używanie tych języków w urzędach we wszelkich postępowaniach sądowych i administracyjnych oraz prowadzenie tych postępowań dwujęzycznie. Szczególny nacisk położono na używanie języka zgodnie z art. 1. ust. 1., 2., 3. w sądach i administracji publicznej, podkreślając (art. 2. ust. 2.): „sądy, prokuratura, jak i wszystkie inne organy i instytucje są zobowiązane do umożliwienia procedowania w języku urzędowym zgodnie z art. 1. ust. 1. i art. 1. ust. 2.”²². Język i alfabet albański powinien być używany w komunikacji między urzędnikami państwowymi tych instytucji publicznych (art. 3.), w komunikacji obywateli z instytucjami publicznymi (art. 6. ust. 1.) oraz w pracach parlamentu, rządu i podczas wyborów państwowych komisji (art. 4., 5. i 15.). Wszystkie ustawy, regulaminy, decyzje i ogłoszenia tych organów i instytucji będą publikowane w języku macedońskim (art. 17.) i tych językach, w których mówi i używa pisma co najmniej 20% obywateli. Ich strony internetowe (art. 6. ust. 4. i art. 9. ust. 6.), nazwy (art. 7. ust. 1. i 2.), znaczki (art. 7. ust. 3.), formularze płatności, raporty fiskalne i faktury (art. 8. ust. 2.) mają być dwujęzyczne. Znamienne, że podpisu pod ustawą nie złożył prezydent, lecz przewodniczący parlamentu – Talat Xhaferi²³.

Nowa ustawa o językach – mimo prezydenckiego weta i w konsekwencji niepodpisania jej przez prezydenta Ivanova – została ogłoszona w dzienniku ustaw i weszła w życie 14 stycznia 2019 roku²⁴. Według niej na terytorium całej Republiki obowiązują dwa języki urzędowe: macedoński i albański, tak jak we wszystkich dzielnicach Skopia.

Tymczasem na obszarze Republiki wyłącznie w 22 gminach i w czterech dzielnicach miasta stołecznego Skopia Albańczycy – według spisu z 2002 r. – stanowią ponad 20% ludności.

Obecnie – po reformie administracyjnej z 2004 r.²⁵ i zmianach przeprowadzonych w 2013 r., kiedy to 10 gmin sąsiadujących ze stolicą połączono z miastem stołecznym Skopiem, a 4 inne zostały wchłonięte przez inne gminy – Macedonia podzielona jest na 70 gmin.

²¹ Ibidem.

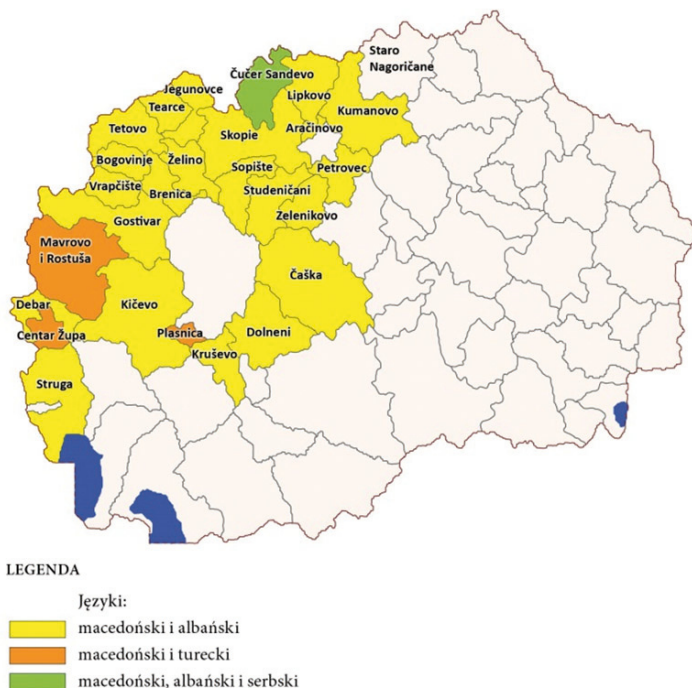
²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Dz. U. RM nr 55/04 z dnia 16.08.2004 roku (Сл. весник на Република Македонија бр. 55/04 од 16.08.2004 година), http://gradskiparking.com.mk/content/1%20Gradot_Skopje.pdf, (dostęp: 15.01.2020).

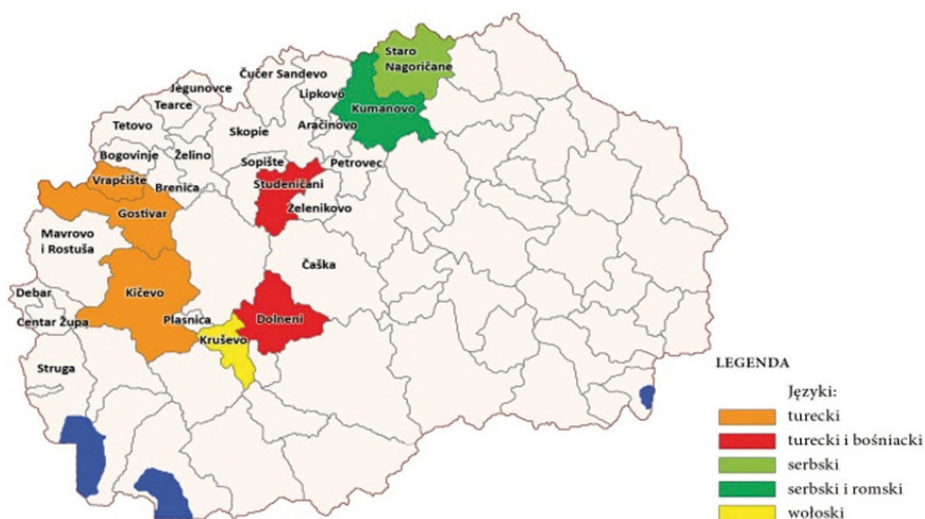
Mapa nr 1. Języki urzędowe w Republice Macedonii Północnej w gminach (mac. obština), w których Albańczycy, Turcy, Serbowie stanowią ponad 20% ludności (stan ze stycznia 2019 r.)

Opracował W. Brzoskowski na podstawie: Map of the municipalities of Macedonia (2013) wikimedia.org. i Dokument parlamentu Republiki Macedonii z grudnia 2018 (aktualizacja styczeń 2019), <https://www.sobranie.mk/content/PI/16.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

Ustawa ta wychodzi naprzeciw nie tylko żądaniom Albańczyków, ale także tych grup narodowych i etnicznych (ustawa mówi o społecznościach), które w poszczególnych gminach stanowią mniej niż 20% populacji. Decyzję w sprawie języków urzędowych ustawodawca oddał jednostkom samorządu terytorialnego, toteż władze poszczególnych gmin postanawiają, czy językiem używanym oficjalnie będzie także język innej społeczności (art. 1. ust. 4.). Ma to umożliwić poszczególnym społecznościom zarówno naukę (w szkołach szczebla podstawowego i średniego), jak i rozwijanie swojej kultury (transmisje radiowe i telewizyjne) we własnym języku. Zgodnie z tymi zapisami oprócz macedońskiego i albańskiego, które są językami urzędowymi na całym terytorium Republiki, językiem używanym oficjalnie w gminach: Dolmeni, Gostivar, Kičevo, Studeničani, Vrapčište oraz w dzielnicy Skopja Čair – jest język turecki; w gminach Kumanowo, Staro Nagoričane – serbski; w gminach Dolmeni i Studeničani – bośniacki; w gminie Kruševo – wołoski; zaś w gminie Kumanowo – romski. Zapis konstytucyjny w tej sprawie istnieje od czasu wprowadzenia poprawek do Konstytucji w 2001 r.

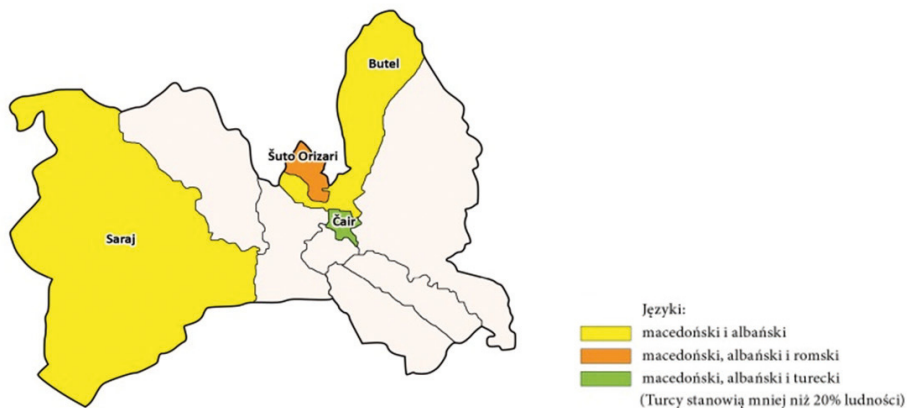
Mapa nr 2. Języki oficjalnie używane w Republice Macedonii Północnej w tych gminach (mac. obština), w których posługujące się nimi społeczności stanowią mniej niż 20% ludności (stan ze stycznia 2019 r.)

Opracował W. Brzoskowski, źródło zob. mapa nr 1.

Według nowej ustawy na całym obszarze stolicy państwa mają obowiązywać dwa urzędowe języki, tj. macedoński i albański, poza tym w dzielnicy Šuto Orizari również język romski. Nadto w dzielnicy Čair – ze względu na dużą grupę Turków (ale mniejszą niż 20% żyjącej tam ludności) – władze lokalne dopuściły do oficjalnego używania język turecki.

Mapa nr 3. Języki urzędowe i używane w dzielnicach (mac. opština) miasta Skopje (stan ze stycznia 2019 r.)

Opracował W. Brzoskowski, źródło zob. mapa nr 1 i 2.

Przeciwko wprowadzeniu drugiego urzędowego języka na całym terytorium Republiki ostro protestowali nie tylko zwykli Macedończycy, którzy w geście braku zgody wyszli na ulice, ale także przedstawiciele najważniejszych instytucji naukowych w kraju, jak lingwiści z Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk czy uczeni z Instytutu Języka Macedońskiego im. Krste Misirkova w Skopiu. Na temat wprowadzonych zmian wypowiedziała się także Komisja Wenecka w opinii wydanej w dniach 6–7 grudnia 2019 r. Mimo wyrażenia zadowolenia z powodu troski, jaką wykazują władze w Skopiu o różne społeczności narodowe, nadając im szerokie prawa, w wielu miejscach ustawa została skrytykowana za nałożenie na instytucje państwowe obowiązków zbyt trudnych, by można im było podołać w krótkim czasie. Tak będzie choćby wówczas, gdy wyda się zgodę na korzystanie w sądach na całym terytorium Republiki z języka albańskiego. Koszty wypełnienia przez sądownictwo tego rozporządzenia – wymagającego wielu lat przygotowań do pełnego funkcjonowania – byłyby niezwykle wysokie, a jego niezrealizowanie skutkowałoby surowymi sankcjami. Dlatego wiele przepisów ustawy „językowej” wymaga dalszych wyjaśnień i uściśleń, a przede wszystkim rozporządzeń wykonawczych²⁶.

Mimo istnienia ustawy nie widać, by władze w Skopiu podjęły działania zmierzające do szybkiego wprowadzenia jej w życie, tak by język albański był urzędowy na całym terytorium Republiki. Praktyka dotyczy obszarów, na których liczba Albańczyków przekracza 20%, jak pokazuje mapa nr 1. Zgodnie z art. 23. ustawy wszystkie akty wykonawcze powinny być zrealizowane w ciągu roku od jej wejścia w życie, tj. do 14 stycznia 2020 r. Na 114 posiedzeniu parlamentu w dniu 23 lutego 2020 r. przegłosowano ustawę, która powołała do życia Inspektorat ds. Używania Języków w Ministerstwie Sprawiedliwości, zgodnie z ustawą z 14 marca 2018 r. art. 20. ust. 1. Należy się więc spodziewać, że mimo protestów dużej części społeczeństwa, a także mimo krytycznego stanowiska Komisji Weneckiej, Albańczycy będą chcieli uchwaloną ustawę w pełni wykonać.

IV

Bardzo trudno młodemu państwu, jakim pozostaje Macedonia, i jednemu z najmłodszych narodów bałkańskich – Macedończykom, kreować własną tożsamość²⁷. To kwestia praktyczna, ale niezmiernie ważna i zarazem kontrowersyjna. Do tej pory tożsamość w dużej mierze formowana była w Skopiu przez pryzmat przeszłości ziem, na których dzisiaj żyją Macedończycy – Słowianie. To oni określali ramy, w których mieścili się ich przodkowie, uznawani za najważniejszych bohaterów. Budowali świadomość narodową, czerpiąc z historii ziem, na których żyją, tworząc emblematyczną przeszłość, a ponieważ kreowanie

²⁶ Cały tekst Komisji Weneckiej zob. Strasbourg, 9 December 2019, Opinion No. 946, European Commission for Democracy Through Law (Vevice Commission) North Macedonia, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)033-e), (dostęp: 15.01.2020).

²⁷ M. Kawka, *Współczesny dyskurs polityczny na temat pomników (na przykładzie Macedonii)*, [w:] *Między-cywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku*, I. Stawowy-Kawka (red.), Kraków 2012, s. 22–33; L. Moroz-Grzelak, *Tożsamość „gorszej” Europy w badaniach naukowych historyków*, *Dzieje Najnowsze*, 2011(3), s. 169–181; Eadem, *Granice i pamięć jako kategorie południowosłowiańskiej rzeczywistości – kompensacyjne mitotwórstwo, rewizja historii, jugonostalgi*, [w:] *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku*, s. 22–33.

tożsamości przez odwoływanie się do bohaterów wojny partyzanckiej prowadzonej przez Titę nie wystarczało, często sięgali do przeszłości antycznej czy średniowiecznej. Taki sposób kreacji macedońskiego ducha narodowego potępiali tak Grecy, jak i Bułgarzy. Nadto trwający od proklamowania Republiki Macedonii w 1991 r. spór z Grekami o nazwę państwa²⁸ powodował weto Aten w stosunku do starań Skopja o przystąpienie do NATO i UE. Patrząc z tej perspektywy, bardzo ważnym zadaniem było porozumienie się z władzami w Atenach co do nazwy państwa.

Negocjacje w tej sprawie popierał i ułatwiał przedstawiciel UE, komisarz ds. Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i negocjacji akcesyjnych, Johannes Hahn, wielokrotnie goszczący w tym czasie w Skopju i Tiranie (która także ubiega się o członkostwo w UE). Hahn utwierdzał Macedończyków w przekonaniu, że „nie ma czasu do stracenia”²⁹. Z ramienia ONZ negocjacje prowadził Matthew Nimetz³⁰, uczestniczący w grecko-macedońskich pracach nad przyjęciem nowej nazwy państwa przez Macedonię. W dniu 17 czerwca 2018 r. doszło do podpisania przez macedońskiego ministra spraw zagranicznych Nikola Dimitrova, występującego w imieniu socjaldemokratycznego rządu premiera Zorana Zaeva, i ministra spraw zagranicznych Grecji, Nikolaosa Kocziasa, reprezentującego rząd Syrizy na czele z Aleksisem Tsiprasem – porozumienia prespańskiego. *Ostateczna umowa w sprawie rozwiązania różnic zawartych w Rezolucjach 817 (1933) i 145 (1993) Rady Bezpieczeństwa ONZ, i zakończenie obowiązywania Tymczasowej umowy z 1995 r. oraz ustanowienia partnerstwa strategicznego między stronami*³¹, bo tak brzmi oryginalna nazwa porozumienia – została podpisana przez ministrów spraw zagranicznych obu państw oraz Nimetza, wysłannika ONZ. W umowie nie wymieniano nazwy państw, a posługiwano się zapisem: pierwsza strona (Grecja) i druga strona (Była Jugosłowiańska Republika Macedonii – dotychczasowa nazwa przyjęta w ONZ). Cały dokument składa się z preambuły i dwóch części.

W preambule potwierdzano istniejącą granicę między obu stronami dokumentu oraz chęć zacieśnienia dobrosąsiedzkich stosunków w regionie przez wzmocnienie pokoju, stabilizacji, bezpieczeństwa i współpracy w Europie Południowo-Wschodniej oraz zaprzestanie formułowania wrogich poglądów, zgadzając się, że powstrzymanie irredentyzmu i rewizjonizmu, w jakiegokolwiek formie by występowały, jest niezbędne. W preambule zapisano także dążenie do zintensyfikowania i rozszerzenia współpracy dwustronnej oraz wzmocnienia strategicznego partnerstwa w takich dziedzinach, jak rolnictwo, ochrona ludności, obrona, gospodarka, energia, środowisko, przemysł, infrastruktura, turystyka,

²⁸ Zob. I. Stawowy-Kawka, *The Greco-Macedonian Dispute over the Name of the Republic of Macedonia*, Politeja, No. 10/1 (2008), s. 223–240.

²⁹ EU's Hahn tells Skopje no time to waste on EU path, <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a404683/EU-s-Commissioner-says-Skopje-has-a-date-with-history.html>, (dostęp: 15.01.2020).

³⁰ Matthew Nimetz został w 1999 r. wysłannikiem sekretarza generalnego ONZ w sprawie sporu między Atenami i Skopiem o nazwę państwa – Macedonii. Od tego czasu aż do 2018 r., gdy sprawa została uregulowana, pełnił funkcję mediatora między stronami konfliktu.

³¹ Dz. U. RM nr 7/2019 z dnia 14 stycznia 2019, Międzynarodowe umowy 1. Ustawa o ratyfikacji *Ostatecznej umowy w sprawie rozwiązania różnic zawartych w Rezolucjach 817 (1933) i 145 (1993) Rady Bezpieczeństwa ONZ, i zakończenie obowiązywania Tymczasowej umowy z 1995 r. oraz ustanowienia partnerstwa strategicznego między stronami*, Меѓународни договори 1. Закон за Ратификација на Конечната спогодба за решавање на разликите опишани во резолуциите 817 (1933) и 845 (1993) на Советот за безбедност на Обединетите нации, за престанување на важноста на Привремената спогодба од 1995 година и за воспоставување на стратешко партнерство меѓу страните, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1c2c606e0a894e1ea3f2cd277ff6a1fa.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

handel, współpraca transgraniczna i transport. Była to więc zapowiedź znacznego poszerzenia współpracy bilateralnej między obu krajami, ale umowa, jak wskazuje treść preambuły, miała służyć także stabilizacji w regionie.

W części 1. dokumentu znalazły się zapisy dotyczące nazwy państwa, narodu i oficjalnego języka. Art. 1. ust. 1. stanowi, że z chwilą wejścia w życie porozumienia, tymczasowe porozumienie w sprawie dotychczasowej nazwy państwa, podpisane w Nowym Jorku 13 września 1995 r., przestanie funkcjonować. Natomiast w ust. 2. tego artykułu sformułowano zobowiązanie obu stron do działania, ze względu na patronat ONZ, zgodnie z rezolucjami 817 (1993) i 945 (1993) Rady Bezpieczeństwa. Natomiast art. 1. ust. 3 lit. a) – najważniejszy dla Macedończyków, stanowi, że oficjalną nazwą państwa będzie Republika Macedonii Północnej (mac. Република Северна Македонија, dosłowny przekład: Republika Północna Macedonia), skrócona forma – Macedonia Północna (mac. Северна Македонија). Dokładny zapis tego Porozumienia został sformułowany następująco:

- Art. 1. ust. 3 lit. a) „Oficjalna nazwa drugiej strony będzie brzmiała ‘Republika Północna Macedonia’, mac. ‘Република Северна Македонија’, która przedstawia konstytucyjną nazwę drugiej strony, i będzie używana *erga omnes*, co nakłada porozumienie. Skrócona nazwa drugiej strony to ‘Północna Macedonia’ “.
- Art. 1. ust. 3. lit. b) „Narodowością drugiej strony będą Macedończycy /obywatele Republiki Północnej Macedonii, co zostanie zapisane także w osobistych dokumentach”³².

Art. 1. ust. 3. lit. v) „Oficjalnym językiem drugiej strony będzie ‘macedoński język’, tak jak to zostało uznane przez Trzecią Konferencję ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych, która miała miejsce w Atenach w 1977 r., zapis w art. 1. ust. 7(3) tego porozumienia”³³.

Nazwa ta obowiązywać miała nie tylko w całej Republice, tj. w instytucjach państwowych, organizacjach, w dokumentacji państwowej, ale także w stosunkach międzynarodowych (art.1. ust 5. lit. b). Obie strony potwierdziły istniejącą granicę państwa jako stałą i to, że będą uznawały suwerenność, terytorialną integralność i polityczną niezależność drugiej strony (art. 3. ust 1. i 2.).

Część druga dokumentu dotyczyła intensyfikacji i wzbogacenia współpracy między obu stronami w takich dziedzinach, jak stosunki dyplomatyczne (art. 10.), działalność organizacji międzynarodowych i regionalnych (art. 11.), zagadnienia polityczne i społeczne (art. 12.), ekonomiczne (13. i 14.), nauka, szkolnictwo, kultura, technologia, zdrowie, sport (art.15.), kwestie policyjnej i cywilnej samoobrony (art. 16.), problematyka obronno-wojskowa (17.). W art. 18. uregulowano sprawy już obowiązujących dwustronnych umów, natomiast art. 19. i 20. stanowiły, jak obie strony będą rozwiązywać sporne kwestie między sobą, wreszcie art. 20., końcowy dotyczył spraw formalnych. Dokument został napisany w języku angielskim, a obie strony ogłosiły go w swych urzędowych językach w Dzienniku Ustaw po wejściu porozumienia w życie.

Porozumienie prespańskie miało być kluczem do rozpoczęcia rozmów ze Skopiem w sprawie akcesji do NATO i UE. W prasie macedońskiej przypominano rok 2008, gdy Macedonia ze względu na weto Grecji nie mogła przystąpić do negocjacji w kwestii

³² W oryginale porozumienia mowa jest o dokumentach podróży.

³³ Art. 7. stanowi, że w chwili wejścia w życie porozumienia przestanie się używać terminów „Macedonia” „Republika Macedonii” i „Była Jugosłowiańska Republika Macedonii”.

wejścia do struktur Sojuszu. Podpisując wspomniany dokument i zmieniając nazwę państwa, wytrąciła Atenom argument, by ponownie zgłosić sprzeciw. Jednak nastroje polityczne w samej Republice po podpisaniu porozumienia dalekie były od stabilnych. Kraj objęła nowa fala demonstracji. Ludzie obawiali się, że za przekształceniem nazwy państwa pójdzie zmiana nazwy ich języka i narodowości, zwłaszcza że tak sprawę przedstawiało wielu intelektualistów, dziennikarzy, publicystów, również prawników. Dla Macedończyków inna nazwa państwa odczuwana była bardzo boleśnie, dlatego w referendum, w którym po podpisaniu dokumentu mieli zatwierdzić tę zmianę, większość uprawnionych obywateli nie uczestniczyła.

Władze w Skopiu w sposób specyficzny sformułowały pytanie referendalne – nie bezpośrednio (czy chcesz zmiany nazwy państwa), lecz z użyciem chwytu retorycznego, stawiając pytanie: „Czy jesteś za członkostwem w Unii Europejskiej i NATO, akceptując umowę między Republiką Macedonii oraz Republiką Grecji?”. W referendum udział brało 36, 89% uprawnionych do głosowania obywateli, z tego „za” było 91, 46%. Jednak ze względu na niską frekwencję – mniej niż 50% wyborców brało w nim udział, głosowanie uznano za nieważne.

Wówczas przed władzą stanęło nowe zadanie, tj. przeprowadzenie zmian nazwy państwa nie drogą referendalną, bo tę formułę odrzucili Macedończycy, a bezpośrednio w parlamencie. Nowelizacja konstytucji polegała na wprowadzeniu czterech poprawek.

1. Poprawka XXXIII – zamieniała słowa w Konstytucji w brzmieniu: „W konstytucji słowa Republika Macedonia zmienione zostaną na słowa: Republika Północna Macedonia, a słowo Macedonia, które znajduje się w art. 36. Konstytucji Republiki Macedonii, zostanie zamienione na słowa: Północna Macedonia”.
2. Poprawka XXIV dotyczyła zmian w preambule do Konstytucji, w której uwypuklono znaczenie proklamacji pierwszej sesji ASNOM, skierowanej do narodu macedońskiego, i ochrydzkiego porozumienia ramowego, regulującego relacje albańsko-macedońskie. Poprawka ta odrzucała preambułę zapisaną w poprawce IV dotychczasowej Konstytucji.
3. Poprawka XXXV stanowiła, że „Republika uznaje suwerenność, terytorialną jedność i polityczną niezależność sąsiednich państw”. W ten sposób uzupełniony został art. 3. Konstytucji.
4. XXXVI poprawka stanowiła o zobowiązaniu państwa do zagwarantowania i pielęgnowania specyfiki, dziedzictwa historycznego i kulturalnego macedońskiego narodu, a także ochrony praw i interesów swoich obywateli, którzy żyją lub znajdują się poza granicami kraju, oraz do troski o diasporę narodu macedońskiego i przedstawicieli innych grup narodowych i etnicznych, którzy są obywatelami Republiki. W konstytucji znalazło się też przyrzeczenie, że Republika nie będzie się mieszała w suwerenne prawa innych krajów i w prowadzoną przez nie politykę wewnętrzną. W ten sposób – przez nowelizację poprawki II – został zmieniony art. 49. Konstytucji³⁴.

³⁴ Dz. U. RM nr 6, 12 stycznia 2019, decyzja o przyjęciu poprawek XXXIII, XXXIV, XXXV i XXXVI do Konstytucji Republiki Macedonii (Сл. весник на РМ бр. 6., 12 јануари 2019, Одлука за прогласување на Амандманите XXXIII, XXXIV, XXXV и XXXVI на Уставот на Република Македонија), https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/odluka_za_proglasuvanje_novi_amandmani.pdf, (dostęp: 15.01.2020).

Zapisy te parlament przyjął większością 2/3 głosów. Głosowanie zbojkotowali posłowie opozycji z VMRO-DPMNE, przeciwni tej zmianie. Charakterystyczne, że „za” głosowało 7 posłów, którzy wcześniej należeli do opozycji, ale także posłowie niezależni i posłowie partii albańskich. Przyjęcie znowelizowanej Konstytucji było wielkim zwycięstwem rządu Zorana Zaeva, chociaż należy pamiętać, że do sukcesu, okupionego tzw. „ustawą językową”, w dużej mierze przyczynili się Albańczycy.

V

Następny ważnym wyzwaniem, przed którym stanęli Macedończycy, było porozumienie się ze wschodnim sąsiadem, tj. z Bułgarią. *Traktat o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy między Republiką Macedonii i Republiką Bułgarii* został podpisany w Skopiu 1 sierpnia 2017 r. Jednak dopiero 1 sierpnia 2019 r. dokument ten podano do publicznej wiadomości. Wówczas, w przeddzień kolejnej rocznicy powstania ilindeńskiego z 1903 r.³⁵ – w Skopiu przebywał premier Bułgarii Bojko Borisow, który wraz z premierem Macedonii Północnej przekazał go do ratyfikacji³⁶. W preambule zawarto deklarację o współpracy, rozwoju dobrosąsiedzkich relacji i poszanowaniu interesów obu państw. Zapisy poszczególnych artykułów dokumentu stanowiły o postępowaniu kompatybilnym z zasadami prawa międzynarodowego (art. 1.), zgodnym działaniu obu państw w ramach ONZ, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Rady Europy i innych organizacji (art. 2. ust. 1.), współpracy w procesie przystąpienia Macedonii do NATO i UE (art. 2. ust. 2.) oraz kooperacji w regionie (art. 3.), a także na niwie lokalnej (art. 4.). Następne artykuły umowy dotyczyły współpracy w różnych dziedzinach życia gospodarczego, kulturalnego i naukowego (art. 8.) oraz w zakresie stanowienia prawa. W dokumencie określano także zasady, na jakich będą się opierać dobrosąsiedzkie relacje, z podkreśleniem, że żadna ze stron nie będzie rościła sobie terytorialnych pretensji (art. 11. ust. 3.). Natomiast obie strony podejmą skuteczne środki, by zwalczać nieuprawnioną propagandę prowadzoną w obu krajach przez instytucje, agencje i osoby prywatne (art. 11. ust. 6). Art. 12. układu stanowił o powołaniu międzynarodowej komisji do regulowania najważniejszych zagadnień współpracy bilateralnej; jej przewodniczącymi zostali ministrowie spraw zagranicznych oraz kompetentni w danej dziedzinie, ważni przedstawiciele obu państw. Następne artykuły odnosiły się do kwestii proceduralnych. Dokument został podpisany przez premierów: Republiki Macedonii – Zorana Zaeva i Republiki Bułgarii Bojko Borisowa. Układ do tej pory nie wszedł w życie, gdyż nie został ratyfikowany.

Wciąż między Macedończykami i Bułgarami istnieją kontrowersje, które domagają się rozwiązania. Najwięcej oskarżeń rzucono przeciw historykom obu krajów, a ich publikacje i wystąpienia, w których odmiennie przedstawiano te same wydarzenia historyczne i uczestników macedońskiego ruchu wyzwolenczego już od lat 60. XX wieku powodowały ogrom-

³⁵ Powstanie ilindeńskie to zryw ludności w walce o wolność przeciwko Imperium Osmańskiemu. To jedno z najważniejszych wydarzeń w historii Macedonii. Tak Bułgarzy, jak i Macedończycy przypisują sobie tę walkę.

³⁶ Dz. U. RM nr 44-8331/1, 19.12.2017 (Сл. весник на Република Македонија бр. 44-8331/1, 19.12.2017, Skopje, Projekt ustawy o ratyfikacji Traktatu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy między Republiką Macedonii i Republiką Bułgarii (Предлог-закон за ратификација на Договорот за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија (dostęp: 15.01. 2020).

ne napięcia między Macedończykami i Bułgarami. Bardzo często i chętnie bułgarscy historycy pisali o takich postaciach historycznych, jak Dame Gruev, Goce Delčev, Jane Sandanski i inni, uznając ich za chlubę narodu bułgarskiego. Budziło to sprzeciw historyków macedońskich, którzy oskarżając Bułgarów o zawłaszczanie historycznego dziedzictwa macedońskiego, uważali, że działalność wymienionych bohaterów wpisuje się w określony etap rozwoju ruchu niepodległościowego w Macedonii. Te różnice utrzymują się do dzisiaj. Toteż zawarty przez oba państwa układ o dobrym sąsiedztwie przewiduje, że wszystkie sporne zagadnienia z zakresu wspólnej historii i kultury będzie rozstrzygać specjalnie powołana komisja macedońsko-bułgarska, składająca się z wybitnych uczonych z obydwu krajów. Śledząc prace komisji, która ma opracowywać interpretacje akceptowane tak przez Macedończyków, jak i Bułgarów, można zauważyć, że tylko spory odnoszące się do średniowiecza zostały, przynajmniej częściowo, rozstrzygnięte. Strona macedońska zajmuje bowiem wciąż twarde stanowisko, że począwszy od drugiej połowy XIX w., wszystkie wydarzenia historyczne, które rozegrały się na obszarach uznawanych za region Macedonii, są dziedzictwem macedońskim, decydującym o ukształtowaniu się nowoczesnego narodu macedońskiego. Tymczasem po podjęciu przez Macedonię Północną i Albanię starań o rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z UE Bułgarzy – 10 października 2019 r. na czterdziestym czwartym posiedzeniu swojego parlamentu – wydali Deklarację, w której zaznaczyli, że bułgarskie wsparcie dla obu krajów w procesie integracji ze Wspólnotą powinno być przez nie potraktowane jako „impuls do przyspieszenia reform, wzmocnienia praworządności i utrzymania dobrosąsiedzkich relacji”, a nie jako bezwarunkowa gwarancja członkostwa w UE³⁷. W Deklaracji podkreślono, że dowodem uznawania wartości europejskich będzie zaprzestanie wszelkich działań antybułgarskich, zwłaszcza rezygnacja z trwającego od 1944 r. bezpodstawnego przejmowania części historii Bułgarii, co stanowi jeden z filarów „antybułgarskiej ideologicznej konstrukcji totalitaryzmu jugosłowiańskiego”³⁸. Poparcie akcesji do UE nie może odbywać się kosztem wypaczania wydarzeń historycznych, dokumentów, artefaktów, a także poglądów bułgarskich historyków. W Deklaracji parlamentarzyści bułgarscy postulowali m.in.:

- szybkie wdrożenie *Układu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy...*,
- naukową, opartą na źródłach interpretację wydarzeń historycznych,
- powstrzymanie działań, które prowadzą do wspierania podejmujących roszczenia o uznanie mniejszości macedońskiej w Bułgarii, w tym w organizacjach międzynarodowych, np. Radzie Europy; chodzi również o rezygnację z zachęcania do wysuwania takich roszczeń,
- rehabilitację tych, którzy ze względu na swoją bułgarską samoświadomość ponieśli ofiary,
- ścisłe przestrzeganie przyjętych zasad odnośnie do języka urzędowego Republiki Macedonii Północnej³⁹,

³⁷ Deklaracja przyjęta podczas 44. posiedzenia parlamentu Republiki Bułgarii w związku z decyzją UE o procesie stabilizacji i stowarzyszenia Republiki Macedonii Północnej i Republiki Albanii (Декларация на Четиридесет и четвъртото Народно събрание на Република България във връзка с разширяването на Европейския съюз и Процеса на стабилизиране и асоцииране на Република Северна Македония и Република Албания), <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/4920>, (dostęp: 15.01.2020).

³⁸ Ibidem.

³⁹ W 1999 r. doszło do uznania i dopuszczenia języka macedońskiego w bilateralnych stosunkach dyplomatycznych. Pozwoliło to na podpisywanie między obu krajami umów dotyczących współpracy. Nie było to jednoznaczne z wycofaniem się z tezy o bułgarskim charakterze języka macedońskiego.

- szybkie wprowadzenie w życie ustaleń bułgarsko-macedońskiej komisji ds. historii i edukacji,
- zakończenie mowy nienawiści przeciwko Bułgarom w mediach, ogólnie w przestrzeni publicznej,
- udzielenie pomocy w poszukiwaniu i restaurowaniu bułgarskich zabytków, w tym cmentarzy wojskowych, w duchu poszanowania wartości europejskich⁴⁰.

W ten sposób strona bułgarska dała wyraźny sygnał rządzącym w Skopiu, że nie zamierza zrezygnować ze swojej polityki historycznej, językowej i etnicznej oraz że w tym względzie będzie bardzo mocno broniła przyjętego stanowiska. Dla Macedończyków jest to bardzo trudne wyzwanie, bo poglądy, kształtowane przez dziesiątki lat, nie mogą się zmienić szybko i diametralnie za cenę odległej obietnicy przystąpienia do UE. Twarde stanowisko strony bułgarskiej budzi w Macedonii Północnej niepokój i brak zrozumienia.

VI

W lutym 2019 r., tuż po ratyfikowaniu przez parlamenty Macedonii Północnej i Grecji porozumienia prespańskiego rozpoczął się proces akcesyjny Macedonii Północnej do NATO. Warunkiem przystąpienia była zgoda parlamentów wszystkich członków Sojuszu na rozszerzenie. Zaraz po uzyskaniu takiej akceptacji, 27 marca 2020 r., decyzję o członkostwie ogłosił w Brukseli jej przewodniczący, Jens Stoltenberg. Dla Macedonii Północnej udział w Sojuszu to nie tylko gwarancja bezpieczeństwa, ale także zapowiedź wzrostu gospodarczego. Nadto jasny sygnał dla Rosji, że zasięg jej wpływów na Bałkanach może być ograniczony. Niewątpliwie jest to największy sukces rządzącej SDSM, a zarazem prowadzonej przez premiera Zorana Zaeva polityki kompromisów i wyrzeczeń. W stosunkach z Grecją taka strategia dała bardzo wymierny rezultat.

Gorzej przedstawiały się relacje między UE i Macedonią Północną. Brak decyzji UE o rozpoczęciu negocjacji skłonił Zaeva do podania się do dymisji i tym samym do rozpisania przedterminowych wyborów parlamentarnych. Dnia 3 stycznia 2020 r. na czele nowego rządu technicznego stanął bliski współpracownik Zaeva, Oliver Spasovski, dotychczasowy minister spraw wewnętrznych. Zgodnie z kalendarzem wyborczym miał on działać 100 dni, do wyborów zaplanowanych na 12 kwietnia 2020 r.⁴¹ Taką decyzję podjął premier po kolejnej odmowie UE w sprawie rozpoczęcia rozmów o integracji z Macedonią Północną. Mimo że większość unijnych przywódców chciała przystąpić do negocjacji akcesyjnych, to brak zgody Francji uniemożliwił działania. Niechętnie rozszerzeniu UE o Macedonię Północną i Albanię były też Dania i Holandia.

Wydaje się jednak, że o dymisji premiera mogła przesądzić afera „Reket”, która osłabiła jego wizerunek i wywołała kryzys w SDSM. Prokurator Katica Janeva, która ściagała przestępców poprzedniej władzy i której celem było wyjaśnienie głośnych afer na szczytach władzy i walka z korupcją, sama oskarżona została o wyłudzenie pieniędzy od biznesmenów. Nie jest jednak znana rola Zaeva w tej aferze. Zapowiadane reformy w tak kluczowych dziedzinach, jak praworządność i sądownictwo, nadto odpolitycznienie administracji pub-

⁴⁰ Декларация... <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/4920>, (dostęp: 15.01.2020).

⁴¹ Ze względu na wybuch pandemii COVID-19 wybory zostały przesunięte na późniejszy termin.

licznej, zmiany systemu wyborczego oraz walka z korupcją – nie były z powodzeniem realizowane. Wprawdzie podjęto transformację w sądownictwie, ale afera „Reket” ponownie podważyła zaufanie do rządzących. Tymczasem nieprzeprowadzenie niezbędnych reform daje podstawy do krytyki obozu władzy nie tylko przez czynniki unijne, ale przede wszystkim obywateli Macedonii Północnej, którzy wskazują, że rząd skupił się głównie na polityce zagranicznej, nie zaś na najważniejszych wyzwaniach, tj. reformach wzmacniających rządy prawa i stymulujących wzrost gospodarczy.

W stosunkach wewnętrznych w kraju ważna jest eskalacja nastrojów nacjonalistycznych, spowodowana nie tylko polityką zagraniczną, ale ustępstwami wobec Albańczyków. Ustawa o używaniu języków, zwana także „językową”, krytykowana nie tylko przez macedońskie elity naukowe, ale także Komisję Wenecką, która w nadaniu tak rozległych praw ludności albańskiej widzi dla Macedonii pewne zagrożenia, wzmacnia opozycję. Dlatego cieszy zapowiedź z dnia 24 marca 2020 r. o udzieleniu przez ministrów spraw europejskich politycznej zgody na rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z Albanią i Republiką Macedonii Północnej, i zatwierdzenie dwa dni później w procedurze pisemnej tej decyzji przez członków Rady Europejskiej⁴². UE szerzej powinna wspierać Macedonię Północną, by mogła rozwiązywać najtrudniejsze problemy z sąsiadami i wewnątrz kraju. Rokowania z Bułgarią są w toku i trudno będzie wypracować kompromis. Największym wyzwaniem dla rządu będzie przekonanie społeczeństwa, że zawarcie kompromisów zarówno z Grekami, jak i Albańczykami oraz w przyszłości z Bułgarami leży w interesie jej obywateli. W tym wypadku bardzo ważne będzie stanowisko unijne, tak w stosunku do żądań albańskich, jak i bułgarskich.

Bibliografia

Dokumenty:

Deklaracja przyjęta podczas 44. posiedzenia parlamentu Republiki Bułgarii w związku z decyzją UE o procesie stabilizacji i stowarzyszenia Republiki Macedonii Północnej i Republiki Albanii (Декларация на Четиридесет и четвъртого Народно събрание на Република България във връзка с разширяването на Европейския съюз и Процеса на стабилизиране и асоцииране на Република Северна Македония и Република Албания), <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/4920>, (dostęp: 15.01.2020).

– Dokument parlamentu Republiki Macedonii z grudnia 2018 (aktualizacja styczeń 2019), <https://www.sobranie.mk/content/PI/16.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

Dz. U. RM nr 44-8331/1, 19.12.2017 (Сл. весник на Република Македонија бр.44-8331/1, 19.12.2017, Скопје, Projekt ustawy o ratyfikacji Traktatu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy między Republiką Macedonii i Republiką Bułgarii (Предлог-закон за ратификација на Договорот за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија) (dostęp: 15.01.2020).

Dz. U. RM nr 55/04 z dnia 16.08.2004 roku (Сл. весник на Република Македонија бр. 55/04 од 16.08.2004 година), http://gradskiparking.com.mk/content/1%20Gradot_Skopje.pdf, (dostęp: 15.01.2020).

⁴² Rada UE, Bruksela, 25 marca 2020 r., 7002/20, Załącznik, Rada do Spraw Ogólnych. Konkluzje Rady w sprawie rozszerzenia oraz procesu stabilizacji, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7002-2020-INIT/pl/pdf>, (dostęp: 15.01.2020).

- Dz. U. RM nr 6, 12 stycznia 2019, decyzja o przyjęciu poprawek XXXIII, XXXIV, XXXV, i XXXVI do Konstytucji Republiki Macedonii, Сл. весник на РМ бр. 6., 12 јануари 2019, Одлука за прогласување на Амандманите XXXIII, XXXIV, XXXV и XXXVI на Уставот на Република Македонија, https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/odluka_za_proglasuvanje_novi_amandmani.pdf, (dostęp: 15.01.2020).
- Dz. U. RM nr 7/2019 z dnia 14 stycznia 2019, Międzynarodowe umowy 1. Ustawa o ratyfikacji *Ostatecznej umowy w sprawie rozwiązania sporów zawartych w Rezolucjach 817 (1933) i 145 (1993) Rady Bezpieczeństwa ONZ, i zakończenie obowiązywania Tymczasowej umowy z 1995 r. oraz ustanowienia partnerstwa strategicznego między stronami*, Меѓународни договори 1. Закон за Ратификација на Конечната спогодба за решавање на разликите опишани во резолуциите 817 (1933) и 845 (1993) на Советот за безбедност на Обединетите нации, за престанување на важноста на Привремената спогодба од 1995 година и за воспоставување на стратешко партнерство меѓу страните, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1c2c606e0a894e1ea3f2cd277ff6a1fa.pdf>, (dostęp: Dz. U. RM nr 7/2019 z dnia 14 stycznia 2019).
- Ustawa o używaniu języków, Сл. весник на РМ бр.7/2019, Указ. Закон за употреба на јазиците, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1c2c606e0a894e1ea3f2cd277ff6a1fa.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).
- Konstytucja Republiki Macedonii, (Устав на Република Македонија), <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>, (dostęp: 15.01.2020).
- Rada UE, Bruksela, 25 marca 2020 r., 7002/20, Załącznik, Rada do Spraw Ogólnych. Konkluzje Rady w sprawie rozszerzenia oraz procesu stabilizacji, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7002-2020-INIT/pl/pdf>, (dostęp: 15.01.2020).
- Sprawozdanie z przedterminowych wyborów posłów do Parlamentu Republiki Macedonii w dniu 11 grudnia 2016 r. (Извештај за предвремени избори за пратеници во Собранието на Република Македонија одржани на 11 декември 2016 година на 11 декември 2016 година), <https://www.sobranie.mk/izbori-2016.nspix>, (dostęp: 6.08.2019).
- Opinion No. 946, European Commission for Democracy Through Law (Vevice Commission) North Macedonia, Strasbourg, 9 December 2019, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)033-e), (dostęp: 15.01.2020).
- Przino Agreement, 2 June 2015, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150619_agreement.pdf>, accessed 20 November 2018 (dostęp: 6.08. 2019), w języku macedońskim: *Договор од Пржино – превод на македонски*, <http://vistinomer.mk/shto-tochno-se-veli-vo-dogovorot-od-przhino/>, (dostęp: 6.08.2019).
- To jest Tirańska Platforma (Ова е Тиранска платформа), <https://netpress.com.mk/ova-e-tiranskata-platforma/>. Tekst w języku angielskim – fotografia dokumentu (dostęp: 6.08.2019).
- „Macedoński manifest”: Albańska platforma może istnieć tylko w Albanii („Македонски манифест”: Албанска платформа може да има само во Албанија) <http://javno.mk/makedonski-manifest-albanska-platforma-mozhe-da-ima-samo-vo-albanija/>, (dostęp: 8.2.2020).

Raporty i sprawozdania:

- European Commission, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report, Brussels, 9.11.2016 SWD(2016)362 final, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, (dostęp: 6.08.2019).
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii: realizacja reform w kontekście dialogu na wysokim szczeblu w sprawie przyszłości i propagowanie stosunków dobrosąsiedzkich*, /* COM/2013/0205 final/2 */, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52013DC0205R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52013DC0205R(01)), (dostęp: 6.08.2019).

Analizy:

- Daskalovski Ž., Trajkovski K., *Makedonski Obama ili platforma od Tirana: Patokaz kon integrativen izboren model za unapreduvanje na etničkite odnosi*, Center for Resarch and Policy Making, październik 2017, s. 5, <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2017/10/kratka-analiza1.pdf>, (dostęp: 6.08.2019).
- Szczypka K., *Macedońska karuzela ustrojowa: Od demokracji ku ustrojowi niedemokratycznemu i z powrotem*, Forum Obywatelskiego Rozwoju. Analiza, 29.01.2020, file:///C:/Users/X/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/analiza12020-macedonska-karuzela-ustrojowa%20(1).pdf, (dostęp: 30.01.2020).
- Szpała M., *Macedonia o krok od członkostwa NATO*, OSW, 2.06.219, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-02-06/macedonia-o-krok-od-czlonkostwa-nato>, (dostęp: Ibidem, *Macedonia Północna: decyzja o przyspieszonych wyborach parlamentarnych*, OSW, 23.10.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-10-23/macedonia-polnocna-decyzja-o-przyspieszonych-wyborach-parlamentarnych> (dostęp: 30.01.2020).
- Szpała M., *Kumanowo punktem zwrotnym w macedońskim kryzysie?*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-13/kumanowo-punktem-zwrotnym-w-macedonskim-kryzysie>, (dostęp: 6.08.2019).

Wywiady:

- Wywiad Krzysztofa Popka z Ireną Stawowy-Kawką, *Trudna droga Macedonii do Europy*, „Nowa Europa Wschodnia”, <http://www.new.org.pl/6057-trudna-droga-macedonii-do-europy>, (dostęp: 15.01.2020).
- Wywiad prezydenta Ivanova w chorwackiej telewizji (Интервју на претседателот Иванов за хрватската телевизја), <https://www.president.mk/mk/2011-06-17-09-55-07/vo-mediumite/4398-intervjuhtv.html>, (dostęp: 15.01.2020).

Monografie:

- Stawowy-Kawka I., *Albańczycy w Macedonii 1944–2001*, Kraków 2014.

Artykuły:

- Kawka M., *Współczesny dyskurs polityczny na temat pomników (na przykładzie Macedonii)*, [w:] *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku*, I. Stawowy-Kawka (red.), Kraków 2012, s. 22–33.
- Moroz-Grzelak L., *Granice i pamięć jako kategorie południowosłowiańskiej rzeczywistości – kompensacyjne mitotwórstwo, rewizja historii, jugonostalgia*, [w:] *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku*, I. Stawowy-Kawka (red.), Kraków 2012, s. 22–33.
- Moroz-Grzelak L., *Tożsamość „gorszej” Europy w badaniach naukowych historyków*, *Dzieje Najnowsze*, 2011(3), s. 169–181.
- Stawowy-Kawka I., *The Greco-Macedonian Dispute over the Name of the Republic of Macedonia*, *Politeja*, No. 10/1 (2008), s. 223–240.
- Vanhoutte P., *Elections in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2014–2016*, [w:] *Timing and Sequencing of Transitional Elections: Case studies Appendix to International*, S. Alihodžić, N. Matatu, A. Raffoul (red.), IDEA's Policy Paper, No. 18, s. 47–55.
- Wilk D., *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008–2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, *Studia Politologica Ucraino-Polona*, t. VII, Żytomierz, Kijów, Kraków 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ad6eb38b-1d95-4c12-b890-7fd5fcd84979/c/7.pdf>, s. 48–58 (dostęp: 6.08.2019).

Prasa:

EU's Hahn tells Skopje no time to waste on EU path, <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a404683/EU-s-Commissioner-says-Skopje-has-a-date-with-history.html>, (dostęp: 15.01.2020).

Informatory:

Map of the municipalities of Macedonia (2013) wikimedia.org

Irena Stawowy-Kawka, prof. dr hab., zatrudniona w Katedrze Historii Współczesnej w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajdują się zarówno współczesne transformacje polityczne zachodzące na Bałkanach, jak i problematyka gospodarcza państw bałkańskich w kontekście polityki wielkich mocarstw oraz wzajemne relacje między państwami bałkańskimi. Jest autorką prac omawiających procesy polityczne w Jugosławii i państwach powstałych po jej rozpadzie, a także w Albanii, Bułgarii, Rumunii i Grecji. Do najważniejszych nurtów jej pracy naukowej należą skomplikowane losy Macedonii i problem macedoński, ponadto mniejszości narodowe, etniczne i religijne na Bałkanach.